

Кінотренінг «УРЯТУЙ ЧАРЛІ»

Сергій Чеберячко, професор кафедри охорони праці та цивільної безпеки, д-р техн. наук

Олег Дерюгін, доцент кафедри управління на транспорті

НТУ «Дніпровська політехніка»

Одним із цікавих форматів навчання, який можна сміливо застосовувати у сфері охорони праці, є кінотренінг. Цей підхід передбачає спільний перегляд та обговорення кінофільму, під час якого слухачі за допомогою технік постановки запитань і модерування процесу досягають бажаних цілей. Зокрема, щодо засвоєння інформації та формування потрібних навичок.

Нині традиційні методи викладання (лекції та практичні заняття), на жаль, не дають змоги швидко досягти бажаних результатів. Зважаючи на це, виникає потреба пошуку різноманітних підходів для формування у працівників ризикоорієнтованого мислення.

Інтерес учених і психологів-практиків до питань впливу кіно на глядача виник з того моменту, коли брати Льюїс зняли свій перший фільм. Представників кіноіндустрії цікавило питання керування увагою і свідомістю глядачів для підтримання інтересу до своєї продукції.

Впливом кінофільмів на психіку людини першими зацікавилися психіатри. На початку 50-х років з'явилися публікації досліджень **взаємозв'язку перегляду фільмів із процесами збудження і гальмування в центральній нервовій системі та захисними механізмами**. Експерти вивчали можливості впливу фільмів на індивідуальну та групову динаміку. Великий інтерес викликало питання впливу кіно на рівень тривожності пацієнтів.

ПЕРЕГЛЯД ФІЛЬМІВ ЯК ТЕРАПІЯ

Перша книжка з кінотерапії належить перу *італійського психолога, філософа, художника, засновника онтологічної школи Антоніо Менегетті*. У 1972 році він опублікував книжку *La cineterapia* («Кінотерапія»). Пізніше дав своєму підходу назву «Сінемалогія». Як зазначає сам Менегетті, сінемалогія виникла випадково. Якось після колективного перегляду фільму, спостерігаючи за гарячою дискусією, він звернув увагу на те, що кожен учасник наполягав на своїй думці через проекцію власних комплексів.

Автором другої книжки з кінотерапії став *американський психолог, доктор Гарі Соломон*. Він складний життєвий шлях. Одного разу Соломон втратив всі свої заощадження і, як пише сам,

«пустився берега». Алкоголь і наркотики могли його згубити. І саме фільми допомогли йому вчасно зупинитися.

Гарі Соломон повернувся до роботи над кінофільмами під час психотерапевтичної практики. Одного разу доктор помітив, що його клієнтка, розповідаючи історію свого життя, ніби переказувала відомий йому фільм. Соломон запропонував їй подивитися цю картину і дав завдання описати свої думки щодо переглянутого, а також подумати, чи не впізнає вона себе в одному з персонажів. На наступній зустрічі жінка запитала: «Як ви дізналися?». І пояснила, що у фільмі начебто побачила власне життя.

Цей випадок переконав психолога в користі таких переглядів. Гарі Соломон звернув увагу на те, що фільми сприяють установленню контакту й допомагають клієнтам чітко усвідомлювати власні складні ситуації. Він пропонував їм дивитися стрічки, в яких герої переживали аналогічні труднощі. І справді, після цього клієнти ставали відвертими, говорили про ті проблеми, яких раніше не розуміли. Кіно допомогло їм **усвідомити власну психологічну реальність**. Соломон почав використовувати фільми, працюючи над темами співзалежності, звикання, відходу від реальності, алкоголізму тощо.

КІНО ДЛЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ

Також варто згадати кінодослідження виробничих рухів людини для підвищення безпеки праці, яке провели на початку минулого століття відомі *американські вчені, психологи, пред-*

ставники наукової школи менеджменту **Френк** і **Ліліан Гіл-Брети**. Знімаючи виробничі рухи окремих працівників на плівку та згодом прокручуючи її у зворотному напрямку, вони проаналізували й визначили зайві та небезпечні рухи. Це допомогло сформулювати правила безпеки під час виконання тих чи інших робіт, закласти основи нормування праці й тим самим значно підвищити ефективність трудового процесу.

У середині ХХ століття розпочався активний розвиток індустрії пізнавальних і навчальних фільмів, яку заснував кіномагнат **Олександр Ханжонков** у 1911 році. У спеціально створеному науковому відділі його компанії «А. Ханжонков і Ко» уперше Іван Озеров розробив методику використання кінофільмів у навчальному процесі. У ній наголошується, що **можливості знімальної оптики дають змогу як детально показувати динаміку найдрібніших об'єктів (макрозйомка), так і розглядати унікальні живі об'єкти, що перебувають на великих відстанях від дослідників.**

Однак у 90-х роках минулого століття ера навчального кіно фактично закінчилася, поступившись першістю самостійно підготовленим відеозаписам, які, за словами фахівців, доцільніше використовувати в навчальному процесі, аніж кінопродукцію.

Такі відео варто застосовувати не для донесення інформації про фундаментальні знання, а для вивчення конкретних прикладних завдань, тому що в такий спосіб можна детально відобразити технологічні процеси в тій чи іншій професійній сфері.

Особливості навчального відео полягають у тому, що в ролі режи-

сера, оператора і актора виступають, як правило, педагог і/або студенти.

КІНОТРЕНІНГ ЯК ОКРЕМИЙ ЖАНР

Використання в освітній галузі навчальних фільмів і результатів дослідження у сфері кінотерапії дали змогу розвинути новий напрям – **кінотренінг**. Одним із перших розробників такого підходу до навчання в нашій країні став відомий психолог, керівник *Інституту режисованої фільмотерапії та фільмотренінгу*, президент ГО «Асоціація дитячих та сімейних психологів України» **Сергій Красін**.

Популярність кінотренінгів, які поєднали в собі освітні функції із самопізнанням для особистісного зростання, а також велика кількість позитивних відгуків про ці роботи стимулювали Красіна до подальших розробок і досліджень. Науковець звернув увагу, що високий терапевтичний результат залежав не тільки від змісту кінофільму, але й від дій, які вчиняють кіногерої. Під час проведеної роботи з'ясувалося, що режисована фільмотерапія може застосовуватися однаково ефективно не тільки в терапевтичній, але також і в тренінговій, коучинговій та консультаційній діяльності педагогів.

Отже, фільм – це свого роду метафора, у якій можна побачи-

ти відображення певної життєвої ситуації. Він дає змогу з боку поглянути на власні проблеми, труднощі. Розуміння змісту фільмів допомагає людині переосмислювати свій внутрішній світ, розширювати можливості свідомості. Водночас аналіз власного сприйняття образів у фільмі сприяє свідомій корекції своїх дій.

На думку відомого російського дослідника, філософа, педагога **Олега Аронсона**, фільм можна розглядати як технологію, що здатна змінити характер людського мислення і сприйняття та сформувати інші цінності.

Такі умови створюють можливість для отримання нового досвіду і переосмислення вже набутого. Отже, перегляд і обговорення фільму справляє:

- ☑ **на груповому рівні – командоутворювальний ефект** (формування тут і зараз спільної мови, загального смислового, емоційного і ціннісного поля);
- ☑ **на емоційному рівні – мотиваційний ефект** (бажання використовувати побачене і засвоєне);
- ☑ **на пізнавальному – розширення суджень** (інші можливості, інші установки, які формуються через дискусію);
- ☑ **на поведінковому – допомагає засвоєнню** демонстрованих у фільмі прийомів взаємодії (технологій, комунікативних технік, реплік і т. п.);
- ☑ **на ціннісному рівні – сприяє осмисленню** своїх пріоритетів, переконань і установок (формується за допомогою аналізування запропонованих автором різноманітних ситуацій, конфліктів, ставлення до героя та його вчинків).

До переваг кінотренінгу над іншими методами навчання¹ слід віднести емоційну залученість,

¹ Про методи навчання йдеться в статтях, опублікованих у журналі «Охорона праці»: В. Цопа «Ризикоорієнтоване мислення: основи, навчання та впровадження. Частина I» № 8/2017, с. 4; Г. Петрачкова «Надійний помічник – внутрішній тренінг», № 11/2014, с. 26; В. Цопа «Навчання керівників і фахівців українських підприємств: ризикоорієнтоване мислення», додаток до журналу № 4/2019, с. 34; В. Гільперт «Навчання ризик-менеджменту як інструмент для вдосконалення СУОП», № 8/2019, с. 14; С. Чеберячко, О. Лавренюк, О. Яворська, В. Лісовенко «Роботи також небезпечні», 8/2021, 32.

силу психологічного впливу, метафоричність кіномови, яка відкриває широкі можливості щодо формування світогляду, дослідження нюансів поведінки кіногероїв, визначення рушійних мотивів.

У процесі кінотренінгу педагога та слухачі виявляють логіку вчинків кіногероїв, бачать їхню приховану мотивацію, розуміють і пояснюють їхню поведінку ґрунтуючись саме на характеристиках персонажів, а не на власних проєкціях світу. У такий спосіб створюється підґрунтя для зміни поглядів, формування певних установок.

Безумовно, досліджуючи кіноматеріали, слухачі тренують свої інтелектуальні навички, поліпшують спостережливість, розширюють набір стереотипів поведінки; відбувається пошук і розкриття внутрішніх резервів і потенціалу особистості. До того ж така форма роботи дає змогу пропрацювати це, не виносячи на загал інші особистісні проблеми на противагу груповим тренінгам, коли як приклад обговорюють вади чи невдачі присутніх. Позитивним моментом є той факт, що учасники групи мають змогу аналізувати власну життєву ситуацію через посередника, яким є кіноперсонаж.

Глядач може займати дві позиції: і бачити себе на місці героя, і переносити його на своє місце. Таке рокування становить основу сприйняття, співпереживання і розуміння фільму. Тому формування необхідних навичок під час перегляду фільму відбувається через зіставлення та проживання життя кіногероя і можливі зміни в реальному житті під впливом нового культурного досвіду.

ТЕХНІКА ПРОВЕДЕННЯ

Фахівці виділяють цілі, які визначають види кінотренінгу і, відповідно, особливості його проведення.

1. Розвиток психологічної компетентності. До завдань цього виду входить знайомство з різними соціальними типажми (різні типи темпераменту, соціальні ролі) і навчання взаємодії з ними.

2. Розвиток інтелектуальних навичок. Основним завданням є тренування уваги, пам'яті, спостережливості, уміння формулювати думки, слухати, логічно мислити.

3. Розвиток емоційної сфери. Цей вид кінотренінгу має на меті навчити клієнтів навичок емпатії, визначення власних почуттів (рефлексії) і емоційних станів співрозмовника (або кіногероя).

4. Розвиток навичок вирішення проблем. У цьому випадку психологічна робота з фільмом дає змогу збільшити кількість способів вирішення будь-якої проблеми, розширити поведінковий репертуар у членів групи (наприклад, п'ятдесят способів зізнатися дівчині в коханні).

Зазвичай кінотренінг проходить у кілька етапів.

Перший етап – підготовчий. Підготовка до проведення заняття полягає у виборі фільму і складанні програми проведення заняття. Щоб уникнути непередбачених реакцій, потрібно заздалегідь переглянути фільм і проаналізувати його.

Другий етап – перегляд фільму. Перед ним проводиться вступне обговорення заявленої теми, самодіагностування учасників групи щодо теми та техніки перегляду і демонстрування кінострічки. У процесі перегляду людина зливається з образами героїв фільму, спостерігаючи за собою і власними реакціями на те, що відбувається на екрані.

Останній етап – обговорення фільму. На цьому етапі всі охочі висловлюються про те, що найбільше запам'яталося і що викликало найяскравіші враження. Далі – аналізування думок, ідей, які виникли під час перегляду та їх обговорення, формулювання висновків.

ПРИКЛАД

Проведення кінотренінгу для формування ризикоорієнтованого мислення на основі перегляду фрагментів фільму Чарльза Чапліна «Нові часи»

На першому етапі підбираємо для перегляду декілька метафоричних фрагментів трудової діяльності Маленького Бродяги на заводі. Найдоречнішим з них є сцена затягування болтів, що спричиняє до різні непорозуміння з колегами та збої в роботі (фото 1).

Фото 1. Сцена затягування болтів

Також досить цікавою для аналізування небезпек є сцена потрапляння механіка у велетенські механізми через невправні дії головного кіногероя (фото 2).

Після перегляду відрізаних уривків з фільму слухачам видають шаблон (табл. 1) і пропонують визначити й записати небезпеки. Під час обговорення слід знайти відповідь

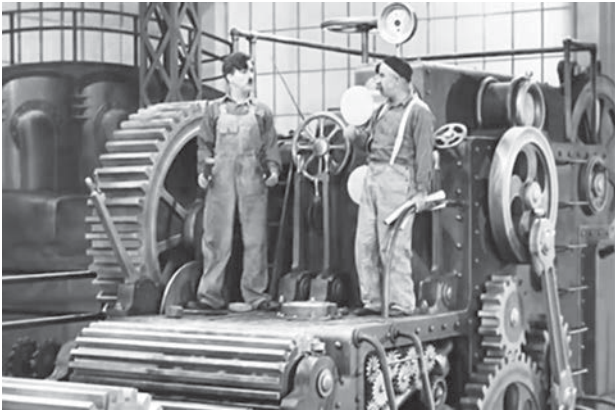

Фото 2. Сцена потрапляння механіка у велетенські механізми

на запитання: «Кому може бути заподіяна шкода і яка?» Саме на цьому етапі формується алгоритм пошуку та ідентифікації небезпек на робочому місці.

Під час демонстрування стрічки важливо **акцентувати увагу на небезпечних діях працівників, установити причини появи таких дій**. Пропонується розкласти ситуації на кілька ієрархічних панелей символічної інформації, у якій закодовані категорії небезпек: фізичних, хімічних, ергономічних, психофізіологічних, механічних чи біологічних. Осмислення цієї інформації допоможе усвідомити наявні небезпеки і причини їх виникнення.

Зверніть увагу на одну з головних проблем – зменшення потенційно дегуманізуючих наслідків індустріалізації, які проявляються в обмеженні часу, психологічному тиску на працівників чи монотонності, що призводить до збільшення втоми, погіршення пам'яті, втрати працездатності, появи психічних розладів.

У книзі «Моя біографія» Ч. Чаплін розкриває генезис свого фільму «Нові часи», розповідаючи про виробничі лінії в Детройті, де «здорові молоді чоловіки вже після 4–5 років роботи на конвеєрах стають дуже нервовими». Автор зазначає, що епоха машин характеризується нервовими зривами і психічними захворюваннями. На жаль, незважаючи на всі сучасні можливості технологічного прогресу, ця проблема актуальна й нині.

Таблиця 1

Шаблон для заповнення

Небезпека	Кому заподіяно шкоду?	Наслідки дії небезпеки на працівника

Далі створюються умови для формування навичок з аналізування, оброблення, класифікації отриманої інформації для розуміння розвитку ситуації. З цієї метою варто задіяти **модернізовану модель Гібсса, що передбачає пошук відповідей на низку запитань, які сприятимуть опрацюванню одержаної інформації** (рис. 1).

Перелік запитань, на які потрібно знайти відповідь, поступово формує можливість прогнозування розвитку подій. У результаті закладається підґрунтя для прийняття

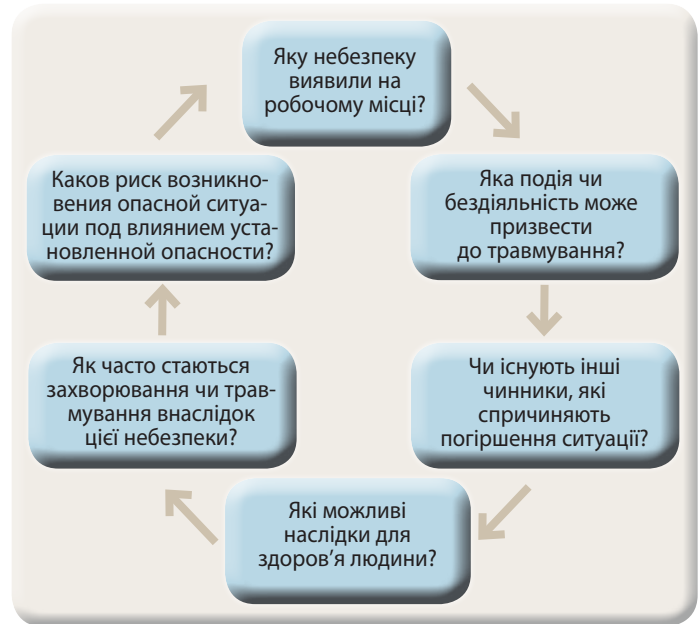

Рис. 1. Удосконалена модель Гібсса для розвитку здібностей щодо прогнозування та передбачення небезпечної події

рішень. Розроблена парадигма передбачає, що отримана **інформація буде використана для класифікації, обґрунтування або вирішення проблеми в конкретній ситуації з визначенням алгоритму певних дій для уникнення небезпеки**. Можливі декілька варіантів розвитку ситуації, тож виникає потреба в їх обґрунтуванні на підставі результатів порівняння з усіма можливими варіантами відповідей.

Цей підхід не є діагностичною інтерпретацією усвідомлення ситуації, він передбачає використання отриманих знань для складання плану дій, спрямованих на самозбереження (табл. 2).

Таблиця 2

Шаблон для заповнення

Небезпека	Причина травмування	Чинники, які можуть погіршити ситуацію	Небезпечна подія	Ризик

Доцільно зосередити увагу на **підготовці кваліфікованої робочої сили, організації робочого місця, забезпеченні технологічних перерв, формуванні відповідного психологічного клімату в колективі, зрозумілому розподілу ролей, відповідальності** та ін., що допоможе досягти успіху з мінімальними фінансовими витратами.

Фільм «Нові часи» пронизаний критикою Ч. Чапліна стосовно впливу технологічного прогресу на людину. Автор передбачив багато проблем, з якими нині стикається сучасна людина. Так, роботу слід розглядати як активне життя, а не як виснажливу та стресову діяльність. Робота повинна підтримувати фізичне та психічне благополуччя працівників, сприяти їх інтелектуальному та особистісному зростанню. Нарешті, методи виконання роботи мають передбачати безпеку та гуманізацію праці, уникаючи поспіху та психологічного тиску.